

معرفی فرشهای موجود در کاخ ملت

مریم گل بابا- محبوبه نظری- فاطمه نشاط

مقدمه

تاریخ فرش با تاریخ خود انسان عجین است. بشر اولیه در طی قرن‌ها به روش درهم تنیدن الیاف گیاهی و پوست درختان، و نتیجتاً صناعی نظیر سبید بافی آشنا شده بود، و با بهره‌گیری از پشم حیواناتی که قابلیت زیست در جوامع اولیه را داشتند، می‌توانست زیر اندازه‌هایی نه چندان نرم را تولید کند.

تاریخ فرش با تاریخ خود انسان عجین است. بشر اولیه در طی قرن‌ها به روش درهم تنیدن الیاف گیاهی و پوست درختان، و نتیجتاً صناعی نظیر سبید بافی آشنا شده بود، و با بهره‌گیری از پشم حیواناتی که قابلیت زیست در جوامع اولیه را داشتند، می‌توانست زیر اندازه‌هایی نه چندان نرم را تولید کند.

زنان از جمله کسانی بودند که از ابتدا در این فن سعی وافر داشتند و به هنگامی که دیگر افراد به شکار حیوانات می‌پرداختند، به بافت سبدها و دست بافتهای خشن و روپوش حیوانات و کیسه حمل مواد، مبادرت می‌ورزیدند.

زیراندازهای اولیه متشکل از پوست نرم حیوانات و الیاف نرم گیاهی و بویا بود، لیکن به لحاظ گسترش جوامع اجتماعی و نبود شکار، نیاز به تولید بیشتر زیراندازهای دست بافت روز به روز محسوس‌تر شد و بافت این گونه زیراندازها تکامل یافت.

حفریهای باستانشناسی نشان می‌دهد استفاده از بوریاهای بافته شده از نی‌های منطقه بین‌النهرین، از هزاره چهارم و پنجم متداول بوده است و بافت گلیم تا سده پانزده قبل از میلاد، به مرحله بالایی از تکامل رسیده است.

از بافت نخستین قالیچه‌ها و اینکه چه قومی در ابتدا به این کار مبادرت کرده، هیچ‌گونه اطلاع موثقی در دست نیست. زیرا قالیچه‌ها به لحاظ ساختار طبیعیشان در اثر رطوبت و حشرات آسیب می‌بینند. اما به دلیل ماده مورد نیاز تهیه آن یعنی پشم، گمان می‌رود نخست قبایل چادرنشین آسیای مرکزی که کارشان گله‌داری بوده، به صورت ابتدایی، به چگونگی تهیه آن پی برده‌اند.

قدیمی‌ترین نمونه‌ای که باستانشناسان به آن دست یافته‌اند، قالیچه‌ای است که به علت دستیابی به آن در گوربخ زده یکی از فرمانروایان سکایی در دره پازیریک واقع در ۸۰ کیلومتری مغولستان خارجی، به نام قالیچه پازیریک نامیده شده است. این فرش که به عنوان پوشش اسب به کار می‌رفته، در هر سانتی متر مربع دارای ۳۶ گره ترکی است. و صاحب نظران با توجه به نقشهای روی این قالی که شبیه نقوش اصیل هخامنشی است آن را ایرانی می‌دانند و معتقدند که قالی مزبور از دست بافتهای مادها و پارت‌ها (خراسان بزرگ قدیم) است.

رنگهای مورد استفاده در این قالی قرمزخراپی، زرد، سبزمرنگ و نارنجی است. تشابه نقوش سواران و مردان پیاده که در کنار اسبان خود راه می‌پیمایند، و جانوران بالدار در این قالی با نقوش تخت جمشید، صحت نظر این محققین را قویتر می‌سازد. صاحب نظران همچنین معتقدند بافت قالیچه‌ای با چنین ویژگیها، مستلزم دارا بودن پشتوانه‌ای فرهنگی و هنری در ارتباط با بافت فرش حداقل برای چندین قرن خواهد بود و مبین این نکته است که در قرون متمادی، قبل از بافت فرش معروف پازیریک، این حرفه در فلات ایران رواج داشته و ایرانیان به رموز آن پی برده بودند.

گفتار مورخین نیز، حاکی از تأیید همین نکته است. به طوری که گزنفون مورخ یونانی در کتاب خود موسوم به سیرت کوروش می گوید: ایرانیان برای اینکه بسترشان نرم باشد، قالیچه زیر بستر خود می گسترده اند .

این عبارت نشان دهنده آن است که قالیبافی در این زمان عمومیت داشته و در زندگی روزمره جایگاه خود را یافته و جزء ملزومات زندگی به شمار می آمده است .

گرچه از دوران ساسانیان نمونه مشخصی موجود نیست، لیکن آن طور که از قرائن پیدا است، فرش ایران در دوران ساسانی، از شهرت و اعتبار جهانی برخوردار بوده است. چنان که سالنامه چینی (سوئی سو) در این دوران از فرش پشمی ایران به عنوان کالای وادراتی به چنین نام می برد، در ادبیات فارسی نیز، به کرات از تخت معروف طاقدیس متعلق به خسرو پرویز پادشاه ساسانی یاد شده که بر آن به روایتی چهار فرش که هر یک نشان دهنده فصلی از سال بوده است، گسترده می شده است .

روایاتی که از فرش معروف بهارستان در کاخ تیسفون بیان شده، بیشتر به افسانه شبیه است. زیرا با توجه به اندازه آن (۹۰×۹۰ پا) این قالی می بایست دو تن وزن داشته باشد، اما صرف نظر از جنبه های اغراق آمیز، اخبار فوق نشانه هایی از قابلیت و برتری هنرمندان ایرانی، و پیشتازی آنان در هنر فرش بافی را بیان می دارد .

با ظهور دین مبین اسلام و فروپاشی نظام پیر شکوه ساسانیان، هنر فرشبافی که بیشتر توسط اشراف حمایت می شد، دچار رکود شد و متعاقب آن ظهور سلسله های مختلف و عدم ثبات سیاسی در قلمرو پهناور ایران، توان رشد و نمو را از آن بازستاند .

بخصوص که اعراب به تجملات زندگی توجهی نداشتند، و کاخهای رفیع برای در میان گرفتن آنان که به زندگی در صحرا و بیابان و آسمان پر ستاره و چادرهای حصیری خو گرفته بودند، توان فرسا می نمود، و به منظور مبارزه با شرک و بت پرستی نقش پردازی از انسان و حیوان را مکروه می دانست .

با پراکنده شدن هنرمندان در شهرهای دور و نزدیک، هنر فرشبافی بی نمودی آشکار به بقای خود ادامه داد. لیکن این روند دیری نپایید و خلفای بنی امیه و بنی عباس بر خلاف خلفای گذشته، در تقلید از شاهان گذشته، به این هنر توجه کردند و موجبات شکوفایی این هنر را پدید آوردند .

ذکر دویست خانه قالی در تاریخ بیهقی متعلق به نیمه اول قرن پنجم هجری در شرح هدایای ارسالی از خراسان توسط علی بن عیسی برای هارون الرشید، خود آگاهی براین نکته است و اخبار و شواهدی که مورخان و جغرافی نگاران اسلامی از این آن در کتب خود درج کرده اند دلیل غیر قابل انکاری از وجود فرهنگ پیشرفته قالیبافی ایران است .

فراز و نشیب های بازاریابی فرش در ایران

شناخت و معرفی فرش به بازارهای خارجی از دوره صفویه کلید خورد. پادشاهان این دوره به ویژه سه پادشاه نخستین آن، با اهدای نمونه هایی نفیس از فرش دستباف ایرانی به سلاطین وقت نظیر دربار عثمانی، پرتغال و لهستان - که در آن زمان از قدرتهای اصلی جهان بودند - اولین گام را جهت معرفی فرش ایران برداشتند.

به گزارش خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا) - منطقه خراسان، نمونه های فرش ایران در حال حاضر در موزه های مهم جهان از جمله موزه "استانبول"، "ویکتوریا و "البرت" لندن و به چشم میخورد؛ برخی از این نمونه ها آنقدر تعدادشان زیاد است که به عنوان فرش هایی که در آن کشور بافته شده، معرفی شده است، برای مثال تعداد قابل توجهی از فرش به سفارش لهستان در کاشان بافته و به این کشور صادر شد. این فرشها تا چند دهه قبل تحت عنوان فرشهای لهستانی نامیده می شد! در عصر قاجار تمایل برای خرید فرشهای نفیس ایرانی افزایش یافتند این دوره حجم قابل توجهی از فرشهای ایرانی به کشورهای اروپایی صادر شد.

همچنین در عصر قاجار نیز با انقلاب صنعتی که در کشورهای اروپایی رخ داد، ثروت هنگفتی در دست شهروندان قرار گرفت که برای خرید فرشهای نفیس ایرانی تمایل پیدا کردند. در این دوره حجم قابل توجهی از فرشهای ایرانی به کشورهای اروپایی صادر شد و سرمایهگذاران این کشورها در واقع کالا به ایران صادر کرده و از طریق واردات فرش ایرانی به بازارهای تشنه فرش ایران، سود دو جانبه ای می بردند، به طوری که از صادرات کالاهای صنعتی به کشوری همچون ایران و وارد کردن کالایی مثل فرش دستباف، از نظر امنیتی نیز برای این کشورها مهم بود، چون راهزنان به راحتی شمش طلا، امکان سرقت فرش را نداشتند. حجم صادرات فرش به کشورهای اروپایی در دوره قاجار به اندازه‌های شد که حتی برای آنها این انگیزه به وجود آمد که نه تنها در خرید و فروش فرش که حتی در تولید آن نیز سرمایه‌گذاری کنند. در دوره قاجار شرکتهای چند ملیتی سکانتولید فرش را به طور انحصاری در دست گرفتند و منافع هنگفتی به دست آوردند. در این دوره زیانها و خساراتی بر کیفیت طرحها و نقوش فرش ایران وارد شد. بر اساس این گزارش، رضاخان در دوره پهلوی این شرکتهای چند ملیتی را منحل کرد و شرکت سهامی فرش ایران در سال ۱۳۱۴ تاسیس شد.

فرشهای موجود در کاخ سعدآباد

سید و پنجاه تخته فرش و قالی نفیس در مجموعه فرهنگی تاریخی سعدآباد وجود دارد که در میان آنها سه تخته فرش کارگاه عمو اوغلی تجلی خاصی از فرهنگ و هنر ایرانی را به نمایش گذاشته است به گزارش روز چهارشنبه ایرنا از مجموعه فرهنگی تاریخی سعدآباد، بزرگترین قالی موجود در این مجموعه از کارگاه عمو اوغلی دارای یکصد و چهل و پنج متر مساحت و با نقش لچک ترنج و قدمت دوره پهلوی اول با الیاف پشم و نوع چله نخ می باشد و با فن بافت گره متقارن (ترکی بافت) و با یکصد و بیست رج با رنگ طبیعی در مشهد بافته شده است. متن طرح قالی الهام گرفته شده از قالی معروف شیخ صفی اردبیلی و رنگ اصلی زمینه سرمه ای است که با ترکیبی از گل های ختایی و لچک و ترنج پوشیده شده و به سختی می توان رنگ زمینه را تفکیک کرد. ترنج مرکزی به لحاظ رنگی از چهار قسمت تشکیل شده است که شانزده سر ترنج آن را احاطه کرده است و لچک های چهار طرف نیز ملهم از ترنج مرکزی است. تار و پود پرز قالی از نخ ابریشم است و رنگ ها همه طبیعی و ثابت است. حاشیه این قالی را پنج حاشیه در برگرفته که دارای یک حاشیه پهن و مرکزی و سه حاشیه دیگر در دو طرف آن است طرح حاشیه اصلی به صورت کتیبه ای است که با رنگ های متفاوت از یکدیگر تفکیک شده است. این قالی های نفیس که طرح آن الهام گرفته از طرح معروف موج دریا است با مساحت پنجاه متر مربع و رج شمار یکصد و بیست با نقش لچک و ترنج (موج دریا) و چله نخ و گره ترکی بافت و با رنگ طبیعی ثابت است که در کارگاه عمو اوغلی مشهد بافته شده و قدمت آن مربوط به دوره پهلوی اول است. طرح کلی قالی عبارت است از ترنج های تو در تو که تا کنار حاشیه و لچک ها ادامه پیدا کرده است و با رنگ های قرمز، آبی، کرم و سرمه ای از یکدیگر تفکیک شده که در داخل هر یک پوشیده از گل ها و برگ های ختایی است. طرح حاشیه اصلی عبارت از سه قسمت است که یکی به عنوان حاشیه پهن با زمینه قرمز و دو حاشیه باریک دیگر به رنگ های سرمه ای و کرم در دو طرف آن است. یکی از آثار گرانبهائی استاد عبدالمحمد عمو اوغلی قالی با یکصد و چهل و سه متر مربع مساحت است که به رج شمار یکصد و بیست بافته شده است. طرح اصلی قالی به دو ترنج معروف است که در مرکز دو ترنج بسیار بزرگ به وسیله رابطی دایره ای شکل به یکدیگر مرتبط شده است، دو طرف این رابط دو گلدان به صورت معکوس واقع شده است که در برگرفته دو ترنج اصلی است. طرح اصلی ترنج ها به صورت دایره ای و شمسه است که با انشعابات با عنوان سر ترنج های کوچک و بزرگ به لچک های اطراف اتصال می یابند و در انتهای دو بازو یا سر ترنج و در انتهای هر دو ترنج در قسمت مرکزی در نزدیک حاشیه دو گلدان دیگر واقع شده که ترنج ها را دربر گرفته است. زمینه قالی سرمه ای است که با گل ها، غنچه ها و شاه عباسی های متنوع و برگ های ختایی اسلیمی ماری (ابر چینی) در اطراف لچک و ترنج پیچیده و متن

قالی را پوشش داده اند. در داخل متن علاوه بر لچک ها که الهام گرفته از ترنج های مرکزی است. حاشیه به طرف متن در قسمت مرکز دو نیم ترنج بصورت قرینه در دو طرف ترنج های اصلی را در برگرفته اند.

۱-۱ اتاق انتظار یا پذیرایی طبقه اول

محل بافت: کرمان

رنگ زمینه فرش: کرم

نوع رنگ: طبیعی

رج: ۱۲۴

کارگاه: محمد ارجمند

رنگ حاشیه فرش: کرم

نوع گره: نامتقارن، فارسی بافت

قدمت: اواخر قرن ۱۳ هـ. ش.

نقشه فرش: گل افشان و اندازه: ۱۲۱

مروری بر زندگی حاج محمد ارجمند کرمانی

استاد محمد ارجمند از همان کودکی به شغل هنر طراحی فرش توجه پیدا کرد و از میان همه امور فنی این صنعت - هنر بزرگ ولی پرزحمت تهیه طراحی فرش را مناسبتر یافت.

ارجمند در یک خانواده نسبتاً مرفه پایه عرصه وجود گذاشت و ترقیات شگرف اودرکارصنعت، تجارت و کشاورزی هیچگونه ارتباطی باوضعیت مالی اونداشت بلکه تلاش وعزم واراده وکاردانی اودرراه رسیدن به اهداف عالیهنرقالیافی و دیگر رشته ها کاررابه جای رسانید که زبانزد خاص وعام گردید وکسانیک بااودر ارتباط بودند امانت وصفای خاطرودرستکاری ونیک خواهی این مردگرانمایه رادرخورتمجید وتحسین می دانستند .

مروحوم حاج محمد ارجمند فرزند سوم حاج محمد جعفر کرمانی می باشد استاد محمد ارجمند چشم و چراغ خانواده ارجمندی ها و جزء افراد پرهیزکار و درستکار ایرانی که زندگی سعادت مندخویش رامدیون تقوا می دانستند می باشد. حاج محمد ارجمند از همان کودکی و نوجوانی فردی فعال و کوشا بود و مانند همه انسانهای خود

ساخته ، زندگی را از صفر شروع کرد. وی همواره مصمم و امیدوار ، در صدد پیدا کردن راهی برای بهبود و ترقی وضع زندگی خویش بود .

استاد محمد ارجمند از همان کودکی به شغل هنر طراحی فرش توجه پیدا کرد و از میان همه امور فنی این صنعت - هنر بزرگ ولی پرزحمت تهیه طراحی فرش را مناسبتر یافت و به همین دلیل در آن اوقاتی که می بایست به درس خواندن بپردازد سرگرم کشیدن طراحی نقشه های پر گل و بوته های قالی آنهم به صورت ایده ای نو گردید و در این کار، گاهی نیز به تقلید می پرداخت و زمانی هم از خود ابتکاری نشان می داد و پس از چندی به فکر تهیه خود فرش و عرصه آن به بازار افتاد و در این حرفه با داشتن خصوصیتی که بدان اشاره شد روز به روز کار او رونق گرفته و آن را گسترش داد .

اما آن چه در استاد ارجمند مایه حیرت بشمار می رفت نظم و پشتکار بوده است که از همان کودکی تا پایان عمر خود این دو را مایه اصلی و پیشرفت و موفقیت خود دانسته و آن را هیچگاه از دست نداده است و در محیطی مانند کرمان که تحت تاثیر آب و هوای طبیعی تمایل خاطر به آسایش و فراغت بیشتر است با کوشش مداوم و نظم خلل ناپذیر استاد همه وقت پیروی از روشی معین می کرد و همیشه سحرگاه از خواب بیدار شده و سراسر روز را سرگرم کار و تلاش بود و شب زود به بستر خواب می رفت تا بتواند سحرگاه از خواب بیدار شده و سراسر روز را سرگرم کار و تلاش گردد استاد در سالهای جوانی اگر چه توانست سرمایه علمی بیندوزد اما در مکتب کار موفق شد تجربه کافی بیاموزد و با این حال آنقدر که از لحاظ حساب امور اقتصادی دچار اشتباه نشود خود را آماده محاسبه نمود استاد محمد ارجمند پس از سالها ممارست در صنعت هنر طراحی قالی به فکر افتاد که چند دستگاه قالی نیز برای خود فراهم کند و برای اینکار به نیروی اراده توسل جست و دریافت در ارائه کارها دوش شرط الزامی است امانت درکار و دقت درکار و قبل از آغاز کار پیش خود مجسم می کرد کسی که کارفرمای کارخانه ای است گذشته از این که باید مواد اولیه را خوب و مرغوب تهیه کند وظیفه دارد تا نهایت دقت را نیز در کار خود بکار بندد تا محصول او از هر لحاظ ممتاز باشد سپس با در نظر گرفتن این دیدگاه موفقیت آمیز، ارجمند کار قالیبافی خود را آغاز کرد و چون نظم و پشتکار دو عامل نیرومند وجودی وی بودند امانت و دقت شرط اصلی کار در همان زمان اول قالیبافیش شهرت فراوان پیدا کرد ، زمانی چند سپری نشده بود که در اثر ابتکار و خلاقیتی که در امر نقشه و یکنواختی و ثبات رنگ و مصالح مورد نیاز فرشها بکار برد ابتدا در شهر کرمان و بعد در خارج از محدوده کرمان و بعد در خارج از ایران شهرت جهانی پیدا کرد و کم کم سفارشهای بسیار از دور و نزدیک برای قالیهای او شد .

فرشهای تهیه شده در کارگاه وی نه تنها در ایران بلکه در خارج از کشور نیز مورد استقبال قرار گرفت و او را به توسعه دستگاههای قالیبافی و ادار کرد و بدینسان تلاش ارجمند در مرغوبیت رنگ آمیزی ، ظرافت طرح و نقشهای زیبا و بی بدیل ، یکنواختی و ثبات رنگها در تولید قالیهای ممتاز بارنشست و قالیهای اوزینت بخش محافل بزرگان و اماکن متبرکه و کاخها و موزه های ایران و جهان گردیده است .

فرش شناسان خارجی ارجمند را سلطان قالی لقب داده اند و شکی نیست که این قدر دانی از استاد تنها به سبب ارزش و رونق و مرغوبیت قالیهای او در بازارهای خارجی و داخلی است و هر کجا نام ارجمند بر بالای قالی دیده می شود موجب اطمینان خاطر خریداران است یکی از نکات بسیار حائز اهمیت در شهرت اینمرد حسن خلق و وسعه صدر اوست زیرا ارجمند مردی مهربان و فروتن و مردم دار بوده است .

آری محمد ارجمند برای اینکه قالیهای تولید شده از کارگاههایش مورد قبول و علاقه واقع گردد تمام سعی و تلاش خود را بکار برد تا بتواند نام ایران و ایرانی را در جهان پرآوازه سازد .

ارجمند علاوه بر صنعت قالی ، در امور کشاورزی و بازرگانی هم صاحب ذوق و بصیرت و مهارت کامل بود و در صحنه های اجتماعی نیز حضوری فعال داشت . او در معاشرت ها و امور روزمره فردی میانه رو و مبادی آداب و متواضع و طرف اعتماد و احترام همگان بود سرانجام حاج محمد ارجمند در اثر بیماری در تاریخ سیزدهم آبان سال ۱۳۴۷ شمسی در یکی از بیمارستانهای نیویورک بدورود حیات گفت.

۱-۲ سرسرای طبقه اول

محل بافت: کاشان

نوع گره : نامتقارن، فارسی بافت

رنگ زمینه فرش: کرم قدمت: اواخر قرن ۱۳ هـ .ش

نوع رنگ : طبیعی اندازه: ۶۳

رج: ۵۵

کار گاه:-

رنگ حاشیه فرش:سرمه ای

خامه و تارپود فرش: ابریشم

۱-۳ سفره خانه طبقه دوم

این فرش یکی از بزرگترین فرشهای دست بافت این مجموعه می باشد که روایت شده است که بدلیل ظریف بودن دست بچه ها برای بافتن این فرش از آنها استفاده شده است.

محل بافت: مشهد - تربت حیدریه

خامه و تاروپود فرش: نخ و پشم

رنگ حاشیه فرش: سرمه ای کتیه ای

نقشه فرش: لچک و ترنج (طرح شیخ صفی)

رنگ زمینه فرش: سرمه ای

قدمت: اواخر قرن ۱۳ هـ .ش

نوع رنگ : طبیعی

رج: ۱۲۶

اندازه: ۱۴۵

کار گاه: عمواغلی

نوع گره: فارسی نامتقارن ترکی بافت

۱-۴ تشریفات طبقه دوم

محل بافت: مشهد - تربت حیدریه

خامه و تاروپود فرش: نخ و پشم

رنگ زمینه فرش: لاکه قرمز دانه ای

قدمت: اواخر قرن ۱۳ هـ .ش

نوع رنگ : طبیعی

نوع گره: فارسی نامتقارن ترکی بافت

رج: ۱۲۶

اندازه: ۱۴۳

کار گاه: عمواغلی

نقشه فرش: گل افشان

رنگ حاشیه فرش:سرمه لاکه

۱-۵ اتاق پیانو طبقه دوم

محل بافت: یزد

رنگ زمینه فرش:سرمه ای

نوع رنگ : طبیعی

رج: ۴۰

کار گاه: -

نقشه فرش: گل فرنگ قابی

رنگ حاشیه فرش:لاکه

خامه و تاروپود فرش: نخ و پشم

قدمت: اواخر قرن ۱۳ هـ.ش

نوع گره: فارسی نامتقارن ترکی بافت

اندازه: -

منابع:

جناب آقای بابایی کارشناس فرش از سازمان

۱- http://www.aftab.ir/articles/art_culture/art/c5c1179330044_kermani_p1.php